

Békévé oldja-e a harcot az emlékezés? Avagy a háborúhoz való jog, a szuverenitás és a globalizáció összefüggései¹

Pongrácz Alex

doktorandusz, SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

1. Bevezetés

Tanulmányomban a klasszikus nemzetállami szuverenitás egyik meghatározó attribútumának, nevezetesen a hadüzenet jogának „fejlődéstörténetét” kívánom vizsgálat alá vetni. Meglátásom szerint a téma a XXI. század elején is könnyen belátható aktualitással bír. Ennek magyarázataként elég arra utalni, hogy a XX. század második felétől egyre többen sürgették az állami szerepvállalás korábbi felfogásának revideálását. Ezen időszakra esett a multilaterális nemzetközi egyezmények számának szignifikáns növekedése, illetve a nemzetközi – adott esetben globális – intézmények konstituálásának megsokszorozódása is. A nemzetközi intézmények és NGO-k mellett ráadásul regionális gazdasági és politikai szerveződések is megjelentek.²

Ezt a folyamatot egészítette ki, és gyorsította fel az 1970-es évtizedtől mind markánsabban jelentkező globalizáció³ hatására a klasszikus „vesztfáliai” szuverenitás területén bekövetkező drasztikus „tónusváltozás”, amely a gazdasági szuverenitás meghaladásának szimbólumaként a piaci folyamatok primátusát, az állam gazdasági-társadalmi beavatkozásának markáns mértékű redukcióját és a nemzetközi gazdasági integráció szükségességét hirdette.⁴ Mintegy summázatát adva mindezen tendenciáknak, *Jessica Matthews* a következőképpen fogalmazott a nemzetállamok „globális erőterben” képviselt szerepét illetően: „*az államok kezében az 1648-as vesztfáliai békétől kezdődően felhalmozott szilárd hatalmi koncentrációnak vége, legalábbis egy időre.*”⁵

---

¹ Utalás József Attila: *A Dunánál* című versére.

² Szabó Gábor: *Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai*. Publikon Kiadó, Pécs, 2010. 27.

³ Erre nézve ld. Scheiring Gábor – Boda Zsolt: *Lehet más a fejlődés?* In: Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Védegylet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011. 10., Forgács Imre: *Európa elrablása 2.0. Adalékok a pénzügyi válságok politikai gazdaságtanához*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 88.

⁴ Forgács: *i. m.* 96.

⁵ Matthews, Jessica: *Power Shift. Foreign Affairs*, Vol. 76 (1997) No. 1. szám, 50.

Ezen folyamat témánk szempontjából releváns szegmense, hogy a klasszikus, már *Bodin* által is tételezett⁶ szuverenitás-komponens, a hadüzenet joga – vagy egy másik terminológiával élve: a háború megindításának joga, annak legitimitása (*ius ad bellum*)⁷ – a Weber által racionalizálódási és humanizálódási folyamatként tételezett jogfejlődésnek⁸ köszönhetően – normatív rendelkezések által korlátozhatóvá vált (első ízben a Briand-Kellogg paktumnak köszönhetően, 1928-ban).⁹ További jelentős fejlemény a *ius in bello* szabályainak kodifikálása, tehát az arra vonatkozó szabályok normatív erőre emelése, amelyek a már megindult háborúban, tehát s hadviselés során tanúsítandó magatartásokra vonatkozóan adnak iránymutatást.¹⁰ *Teghze* szerint egyébként abban, hogy a háborúra vonatkozó szabályokat a jog uralma alá helyezhették, a humanitárius, emberességi eszméknek komoly szerepe volt.¹¹

Látni fogjuk, hogy a nemzetközi rendszerben a globalizáció hatására végbement „reformok” már olyan stádiumba jutottak, ahol számos szerző szerint „búcsút inthetünk” annak a tézisnek, miszerint kizárólag az állami szervek rendelkeznek az erőszak-alkalmazás monopóliumával.¹² Érvelésük szerint a terrorizmus, illetve a szervezett bűnözés transznacionális elterjedésével egy új, „részben államtalanodott háború” fogalma van kialakulóban.¹³ Mások szerint a globalizáció és a terrorizmus új formákban történő megjelenése akként alakítja át a nemzetközi jogot, hogy az amerikai teoretikusok visszatérnek az igazságos háború egyszer már meghaladott tanához, a globális világrend fundamentumává téve a „gonosz tengelyével” szemben folytatott küzdelem igazságosságának princípiumát. A főként *Hardt*

⁶ Bodin, Jean: *Az államról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 115-122.

⁷ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 570., Mingst, Karen A.: *A nemzetközi kapcsolatok szabályai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011. 245.

⁸ Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. II. kötet. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (A gazdaság, a társadalmi rend és társadalmi hatalom formái. Jogszociológia)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 130-198., Szigeti Péter: *A jog varázslat alóli felszabadulása. Max Weber jogfejlődési magyarázata*, in Szigeti Péter (szerk.): *A valóság vonzásában*. Széchenyi István Főiskola, Győr, 2011. 37-64., Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 73-74.

⁹ Ld.: Gajzágó László: *A nemzetközi jog mivoltáról. A nemzetközi jog leglényesebb elemei s vonatkozásai és ezeknek mai helyzete*. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1943. 37-38.

¹⁰ Vö.: Csejtei Dezső – Juhász Anikó: *Amerika felfedezése és az új globális rend. Az alteritás és a ius gentium kérdése* Vitoria és Sepúlveda írásaiban. I. kötet. Attraktor Kft., Máriabesnyő – Gödöllő, 2004. 243., Kovács: *i. m.* 570., Mingst: *i. m.* 245.

¹¹ *Teghze* Gyula: *A háború és a nemzetközi jog*. Kiadja Csáthy Ferencz Magy. Kir. Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadóvállalat, Debreczen, 1916. 7-8.

¹² Weber: *i. m.* 10.

¹³ Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 33.

és Negri munkájában megjelenő állítás szerint ráadásul az „új világréndtől való bármi nemű eltérést „automatikusan a terrorista akció stigmájával illetnek.”¹⁴ Bármely nézőpont mellett foglalunk is állást, az vitathatatlan, hogy „a nemzeti szuverenitás XIX. századi ideáljával” immáron nem lehet kezelni a XXI. század kihívásait.¹⁵

2. Az igazságos háború tana

Csarada János a nemzetközi jogról megjelent átfogó munkájában azt állította, hogy a háború jogos vagy jogtalan voltát nem lehet általában és absztrakt módon eldönteni, „konkrét esetekben pedig az ítélet legalább is bizonytalan és kétes lesz.”¹⁶ Az igazságos háború tana mégis igyekezett összefoglalni azon kritériumokat, amelyek megléte esetén a háborúban való döntés igazságossá tehető, legitimálható.¹⁷ Frederick H. Russell meglátása szerint „az igazságos háború egész hagyománya az ókori Görögországtól a modern korszakig egyetlen összefüggő, bár meglehetősen szövevényes hálót képez.”¹⁸

Az igazságos háborúra vonatkozó teóriák számba vételét minden bizonnyal Arisztotelész elméletével kezdhetjük, aki az igazságos háborút *ab ovo* egyenlőtlen felek közötti küzdelemként fogta fel, amelyben – a kor általánosnak mondható attitűdjével egyébként konform módon – a másik fél méltósága nem nyert etikai vagy jogi értékelést. *Politika* című munkájában ezt ekként összegezte: „a hadvezetés (...) művészete (...) természetes vagyonszerző vállalkozás, (...) melyet a vadállatokkal s az emberekkel szemben (...) alkalmazni kell, mert a természetnél fogva jogos az ilyen háború.”¹⁹ Ennél jelentősebb mérföldkő azonban az ókori Róma hozzájárulása az elmélet kimunkálásához. A Római Birodalom az igazságos háborút eljárási természetű fogalomként tétélezte, tehát csak azon háború minősült jogilag igazolhatónak és az istenek jóindulatával „harmonizáltak”, amelyet egy papi testület (*collegium fetialium*) jóváhagyó processzusával indítottak meg.²⁰ Ehhez azonban természetszerűleg hozzá kell tennünk, hogy a *ius fetiale*, azaz „Rómának más államokkal szemben a hadüzenés és

---

¹⁴ Buzogány Áron: A Birodalom nem vág vissza. *Eszmélet*, 2003/58.,168.

¹⁵ Bayer József: A szuverenitás politikaelmélete. *Magyar Tudomány*, 2013/4., 382.

¹⁶ Csarada János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Franklin Társulat, Budapest, 1910. 583.

¹⁷ Mingst: *i. m.* 245.

¹⁸ Russell, Frederick H.: *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge University Press, Cambridge, 1979. 292.

¹⁹ Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1969. 94.

²⁰ Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 25.

békekötés joga” a Birodalom egyoldalú aktusának minősült,²¹ tehát nem konszenzuális jogi dokumentumként. A római világ egyik legjelentősebb bölcselője, Cicero az igazságosnak tekinthető háborút az elrabolt javak visszaszerzésére irányulóként aposztrofálta, az ilyen ok nélkül indított háborút pedig rablásként. Fontos momentum, hogy az igazságos háborút szerinte formális hadüzenetnek kell megelőznie.²²

Az igazságos háború doktrínájának kimunkálásához a legszilárdabb mankót azonban kétségtelenül a kereszténység szolgáltatta. Jézus békéről szóló tanításának említése már-már triviálisnak számít, bár a békéről szóló tanítás mellett az *Újtestamentum* szövegében a kardra történő jézusi utalás is fellelhető.²³ Krisztus tanításaiból azonban a korai kereszténység egyértelműen a béke szükségességének üzenetét akceptálta. „*A Mennyei Szózat a Békéről, mint legnagyobb földi jóról zeng. A Megváltó születése a Béke ünnepe lett. Az Úr köszöntése: Pax vobis. (...) Az Újtestamentum pedig ezen túl: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum! Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat! Ez a szellem az egész középkoron át nagy mértékben lefogta legalább a kereszténység kebelében a nagy háborúkat, s a kereszténységen kívül csak a keresztes háborúkat favorizálta.*”²⁴

Szent Ágostonnal azonban alapvető „paradigmaváltás” következett be, amikor is sikerrel szintetizálta a békéről szóló evangéliumi tanítást a római jogi fogalmakkal. Igazságos háborúról szóló tanításának lényege, hogy a háború bizonyos kritériumok fennállása esetén legitimálható, a háborúban való részvétel pedig akár keresztényi kötelezettség is lehet. A háború ugyan rossz, mert az (eredendő) bűn következménye, mégis „szükséges rossz”, ugyanis a közrend fenntartásának és a gonosz emberi hajlamok megregulálásának eszköze lehet. Az igazságos háború véleménye szerint jogtalanságokat torol meg (*iusta bella ulciscuntur iniurias*),²⁵ bármely hadított igazolható, ha a felebarátit szeretet (*caritas*) vezérli,²⁶ célja pedig a béke helyreállítása.²⁷ Ágoston gondosan vizsgálta azt is, hogy kit illet meg a háború törvényes autoritása. Eszerint háborút csakis katonák folytathatnak, akik minden morális felelősség alól feloldozást nyernek: ha a katona szükséghelyzetben nem öl, „árulóvá lesz”.²⁸

A következő gondolkodó, akit ki kell emelni az elméletek óceánjából, a bolognai kánonjogi iskola egyik képviselője, Gratianus, aki *Decretum* című

²¹ Gajzágó: *i. m.* 7.

²² Csejtej-Juhász: *i. m.* 237.

²³ Mt, 10. 34.

²⁴ Gajzágó: *i. m.* 23.

²⁵ Erről ld.: Takács Péter (Szerk.): *Államelmélet I. kötet. A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai.* Szent István Társulat, Budapest, 2009. 58.

²⁶ Csejtej-Juhász: *i. m.* 239.

²⁷ Sulyok: *i. m.* 26.

²⁸ Russell: *i. m.* 22.

munkájában az autoritás kérdését vizsgálta. Szerinte az a háború könyvelhető el igazságosként, amelyet „*egy autoritatív edictum alapján*” folytatnak, meghozzá a jogtalanság megtorlására.²⁹ Az őt követő *dekretisták* tovább fejlesztették elméletét és az autoritás letéteményeseként az uralkodót tételezték,³⁰ *quasi* megelőlegezván ezzel a fejedelmi szuverenitás később Bodin által kidolgozott koncepcióját. Premodern és feudális keretek között ugyanis még nem beszélhetünk az állam szuverenitásáról: a középkori keresztény társadalom égisze alatt egy terület nem kapcsolódott össze egy manifesztált állami szuverenitással. A sokszor omnipotensként ábrázolt uralkodók a *Pater Iustitiae*,³¹ „az igazság atyjának” státuszából mintegy axiómaként nyilatkoztatták ki az érvényes jogot, jogteremtésüknek pedig lényegében nem volt korlátja, mivel az Isten által kinyilatkoztatott jogot közvetítették az alávetett polgárok számára.³² Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a pápaság és a császárság harcában sem dőlt el egyértelműen a szuverenitás kérdése, mert hosszú távon egyikőjük sem volt képes arra, hogy egy meghatározott terület felett effektív fennhatóságot gyakoroljon.³³

A következő jelentős gondolkodó, *Aquinói Szent Tamás* ugyancsak szintézist alkotott, de ő az ágostoni és az arisztotelészi tanokból. *Summa Theologica* című munkájában már ő is az igazságos háború „kötelező tartalmi kellékeként” említette az uralkodói autoritást (*autocritas principis*), ami egyben a közösség külső ellenséggel szembeni védelmének alapja is. Emellett szükséges még az igazságos háborúként történő minősítéshez az igazságos ok (*iusta causa*), amely előzetes jogtalanságot feltételez, valamint a hadviselők helyes szándéka (*intentio recta*) is.³⁴

Összegezván az igazságos háborúra vonatkozó középkori keresztény elméleteket, elmondható, hogy azoknak legitimáló funkciójuk volt: a teológusok egy olyan szisztémát dolgoztak ki, amely orientáló jelleggel bírt a háborúindítás jogosságát, illetve a háborús okok igazságosságát illetően. Ezen szabályokat a *Respublica Christiana* szereplői³⁵ nem is ignorálhatták teljes mértékben, hiszen politikájukat a papok által közvetített keresztény eszmék legitimálták.³⁶ Az igazságos háború tanának egyik szegmensét a vallási források (a kánonjogi, illetve a teológiai hagyomány) képezték, amelyek főként a *ius ad bellumra* vonatkozó kérdéseket elemezték. A *ius in*

---

²⁹ Russell: *i. m.* 64.

³⁰ Uo. 128.

³¹ Kulcsár Kálmán: *Jogszociológia*. Vince Kiadó, Budapest, 2005. 22.

³² Takács: *i. m.* 63.

³³ Kiss: *i. m.* 13.

³⁴ Schütz Antal: *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*. Szent István Társulat, Budapest, 1943. 224-227.

³⁵ Gajzágó: *i. m.* 7.

³⁶ Johnson, James Turner: *Can Modern War be Just?* Yale University Press, New Haven – London, 1984. 5.

bello problémáját a világi források analizálták, nevezetesen a római jogi dogmatikát interpretáló polgári jogászok, illetve a lovagi osztály számára elterjedt magatartásminták.³⁷

3. Az állami szuverenitásból fakadó *ius ad bellum*

Az első jelentősebb gondolkodó, aki a törvényes autoritás kérdését vizsgálva az állami szuverenitás egyik megalapozójának tekinthető, egy dominikánus szerzetes, *Francisco de Vitoria* volt, aki a salamancai egyetemen 1539-ben tartott előadásában fejtette ki a háború jogáról vallott gondolatait. Ebben újszerű módon közelítette meg azt a problémát, hogy ki jogosult a hadüzenetre és a háború folytatására, így a kérdéskör már összefonódott a szuverenitás problémájával. Az elsődleges autoritás az ő interpretációjában főszabály szerint egyértelműen az államot illeti meg, amelyet a nép autoritásának „helyettesítőjeként” az uralkodó jogosult gyakorolni. Egyedül az állam jogosult tehát háborút indítani és folytatni, azzal a megszorítással, hogy a szokás alapján a városok, illetve fejedelmek is rendelkezhetnek *ius ad bellummal*, illetve a „szükség helyzetében” erre jogosította válnak a támadás ellen védekező városok is.³⁸

Hugo Grotius 'A háború és béke jogáról' írott klasszikus munkájában (1625) ezt követően már magabiztosan állíthatta a szuverenitásról értekezvén, hogy a legfőbb hatalom lényegét tekintve azt jelenti, hogy annak „cselekedetei nincsenek más jogának úgy alárendelve, hogy más emberi akarat döntése azokat hatálytalaníthassa.”³⁹ Ugyanilyen meggyőződéssel állíthatta azt is, hogy a legfőbb hatalom általános alanya az állam, a „tökéletes közösség”.

Az állami szuverenitás térnyerésének szimbolikus dátuma azonban minden kétséget kizáróan 1648, a „vesztfáliai béke” néven elhíresült békekötés volt. Ez két részből állt, egyfelől a német császár és a svéd király között 1648. október 14-én kelt osnabrücki, másfelől pedig a német császár és Franciaország között Münsterben, ugyanezen év október 24-én kötött szerződésből.⁴⁰ Ezzel a korábbi dinasztikus államot felváltotta a polgári állam entitása. Az új rendszer legitimálását szolgáló bodini és hobbesi szuverenitáselméletek így az államszuverenitás kategóriájának teljes térhódításához vezettek.⁴¹ A rövid birodalomépítési intermezzót (*V. Károly*

---

³⁷ Csejtej-Juhász: *i. m.* 243.

³⁸ Uo. 248-251.

³⁹ Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999. I. kötet. 94.

⁴⁰ Csarada: *i. m.* 80.

⁴¹ Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008. 43.

uralmát) követően kialakult a modern európai nemzetállamok plurális rendszere, amely az 1648. évi vesztfáliai béke nyomán egyeduralkodóvá tette ezt az új szisztémát. Az államok egyenlőségén és szuverenitásán alapuló rendszer a kormány, terület és lakosság egységeként felfogott szuverén államiságot helyezte a gondolkodás centrumába. A területi komponens centrumba helyezése a politikai egységek egymástól térben történő elválasztásához vezetett. Ezzel sikerült az állam hatalmát és cselekvési szféráját egy meghatározott területhez kötni és a nemzeti szuverenitás nevében ezen a területen belül szinte korlátlaná tenni ezen hatalmat.⁴² A *territorialitás* elvéből vezethető le, hogy az állam egzakt határain belül korlátlan erőszak-monopóliumot gyakorol, jogrendszert alkot és adószuverenitással rendelkezik. Ezen elvet egészíti ki a *szuverenitás* elve, amelynek külső aspektusa szerint az államok egyetlen, maguknál magasabb hatalomnak sincsenek alávetve, belső vonatkozása pedig, szabadok politikai rendszereik megválasztásában és belügyeikről egyetlen külső hatalommal sem tartoznak elszámolási kötelezettséggel. Végül ezen rendszerből eredeztethető a legalitás elve is, amely szerint a szuverén államok egymással egyenjogúak,⁴³ függetlenül hatalmuktól és nagyságuktól. A nemzetközi jog esetleges előírásai, illetve szerződésai az önkéntesség elvén alapulnak, a diplomáciai kapcsolatok tiszteletben tartása pedig nem korlátozhatja a *ius ad bellumot*, mint az állami érdekek megőrzésének végső eszközét. A hadviselés joga ekként az állami szuverenitás legitím kifejeződésévé vált.⁴⁴

Ebben a rendszerben az államérdek, a *raison d'État* legitimáló ereje váltotta fel a *ius ad bellum* teológiai eredetű elképzeléseit, ezzel pedig a háború egyetlen igazolható okává terebélyesedett az állam érdeke.⁴⁵ Az államon kívüli szereplők már nem formálhattak igényt arra, hogy valós vagy vélt sérelmeinek érvényt szerezzenek és ennek érdekében az erőszak eszközához folyamodjanak. A háború minden formája törvényi szabályozást kezdett nyerni és a kodifikációk számának gyarapodásával paralel a *ius in bello* az állam illetékessége alá került, a katonák, a zsoldosokat felváltó hivatalos, egyenruhát viselő reguláris hadsereg⁴⁶ tagjai pedig az állam nevében kezdték gyakorolni a legitím fegyveres erőszakot. Az állam tehát – amint azt *Weber* fentebb már jelzett módon megfigyelte – sikerrel monopolizálta az erőszak-alkalmazás külső és belső formáit. Olyannyira,

---

⁴² Ld.: Segesváry Viktor: *A globalizációs álmok után egy széttöredező világ*. Mikes International, Hága, 2006. 24.

⁴³ Csarada szerint ezzel a keresztény államok egyenjogúsága nyert egyértelmű elismerést. Csarada: *i. m.* 82.

⁴⁴ Vö.: Kiss: *i. m.* 13-14.

⁴⁵ Morse, Edward L.: *Modernization and the Transformation of International Relations*. The Free Press, New York, 1976. 35.

⁴⁶ Ld.: Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. Püski Kiadó, Budapest, 1999. 620.

hogy *Carl Schmitt* szerint az állam lényegéhez tartozik annak lehetősége, hogy „az ellenséget adott esetben saját döntés alapján határozzák meg és győzzék le. (...) Az állam mint mértékadó politikai egység rendkívüli jelentőségű jogosultságot összpontosított magánál: a lehetőséget, hogy háborút folytasson és ezzel nyíltan az emberek élete felett rendelkezzen.”⁴⁷ Ezek a gondolatok a második világháború folyamán a totális háború meghirdetésének szomorú valóságát is képesek voltak legitimálni.

Az igazságosság központi szerepét hangsúlyozó doktrínák persze nem veszték ki végérvényesen az államelméleti gondolkodás horizontjából. Az I. világháború folyamán, 1916-ban *Max Scheler* hivatkozott az igazságos háború tanára, amely szerinte akkor legitimálható, ha az állam létéről, politikai önállóságáról és szabadságáról, vagy az állam nemzetközi presztízsének megőrzéséről van szó.⁴⁸

4. Az erőszak „privatizálódása” *contra* emberi jogi imperializmus

a) Az erőszak privatizálódása

A „vesztfáliai rendszer”, a területileg lehatárolt szuverén nemzetállam princípiumának konstrukciója azonban a globalizáció folyamatában teljes revidálásra szorul.⁴⁹ *David Held* klasszikussá vált munkájában öt anomáliát nevesített, amelyekkel a modern államnak működése során szembe kell néznie. A kormányoknak egyre kevesebb lehetőségük van a hatékony szabályozás érvényesítésére; csökkent a kormányok állampolgárokra gyakorolt befolyása; a tradicionális állami feladatokat mindinkább a nemzetközi kooperáció révén kell teljesíteni; megnövekedett az államok közötti integráció intenzitási foka; végül megfigyelhető a nemzetközi szervezetek és intézmények számának permanens növekedése.⁵⁰

Ennek a folyamatnak a témánk szempontjából releváns folyamánya az erőszak globális térben történő, sokkal közvetlenebb és intenzívebb terjedése. Az állami erőszak-monopóliumot két folyamat is gyengíti. „Felülről” a

---

⁴⁷ Ld.: Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002. 30.

⁴⁸ Scheler, Max: *Der Genius des Krieges und der deutsche Schriften*, in *Gesammelte Werke*, Bd. 4.: Politisch-pädagogische Schriften. A. Francke AG Verlag, Bern, 1982. 101.

⁴⁹ Vö.: Sachs, Wolfgang: Fejlődés: Egy eszme tündöklése és bukása. In Scheiring -Boda: *i. m.* 69.

⁵⁰ Ld.: Held, David: *Political Theory Today*. Stanford University Press, Stanford, California, 1991. 196-235.

hadseregek transznacionalizálódási folyamata,⁵¹ amelynek főbb ismertetőjegyei az alábbiak. Az államoknak drasztikus mértékben csökkent azon képességük, hogy más államokkal szemben egyoldalúan az erőszak fegyveréhez nyúljanak. A hadüzenet jogával kapcsolatban felmerül az ENSZ Alapokmányában foglalt erőszak tilalma (2. cikk 4. pont), mint a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő, *ius cogens* szabálya. Az Alapokmány tartalmazza az ENSZ Biztonsági Tanácsának, illetve Közgyűlésének feladat- és hatásköreit is, továbbá részletesen szabályozza a béke megszegése, veszélyeztetése, illetve támadó cselekmények eseteire vonatkozó eljárást is.

Amennyiben a BT megállapítja, hogy az Alapokmány 39. cikkében foglalt „*act of aggression*” megvalósult, végső soron fegyveres, illetve nem fegyveres kényszerintézkedéseket alkalmazhat az érintett jogsértő állammal szemben.⁵² Az erőszak-alkalmazás normatív korlátozása mellett az államok kölcsönös szimbiózisban léteznek a katonai szektorban, a védelmi szövetségekben, a hadiiparban, illetve a fegyverkereskedés terrénumában; a katonai együttműködés során pedig rendre felmerül a fegyverek korlátozásának, illetve a megfigyelők kölcsönös cseréjének kérdése.⁵³

„Alulról” az erőszak privatizálódása, illetve ennek konzekvenciái gyengítik az állami autonómiát. Az államok között zajló hagyományos háborúk „rendjét” felváltották a szervezett erőszak globális erőterben jelentkező, gyorsan terjedő és *quasi* mindenütt jelen lévő formái, a magánerőszakra „építő” szervezett bűnözés realitása, illetve adott esetben az emberi jogok tömeges megsértése.⁵⁴ A korábbi, hagyományos területi és ideológiai szembenállást az univerzalizmusra törekvő kozmopolitizmus, illetve a kizárólagosságra törekvő, partikuláris identitások politikájának harca váltotta fel. Ez főként olyan bevándorló kisebbségekhez, vagy eredeti hazájukban idegenné vált diaszpóra-csoportokhoz kapcsolódik, amelyek a fejlett ipari országokban, vagy a gazdag, olajtermelő államokban telepedtek meg és megfelelő pénzügyi-technikai infrastruktúrával rendelkeznek.⁵⁵

Emellett a regulárisan szervezett erők egymással történő küzdelme helyett a legkülönbözőbb csoportok jelenléte figyelhető meg, úgymint a paramilitáris egységek, helyi hadurak, bűnöző bandák, rendőri erők, zsoldosok, a reguláris elpártolt katonai egységek. Ezen csoportok már

---

⁵¹ Kiss: *i. m.* 209.

⁵² Vö.: Bruhács János: *Nemzetközi jog. II. kötet. Különös rész.*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010. 282-283.

⁵³ Kiss: *i. m.* 209.

⁵⁴ Kaldor, Mary: *The Imaginary War. Understanding the East-West Conflict*. Basil Blackwell, Oxford, 1990. 8.

⁵⁵ Ld.: *uo.* 121-122.

decentralizált felépítésűek és hajlandók akár az ellenséggel történő kooperálásra is, továbbá jellemző rájuk a fejlett technika használata is.⁵⁶

A terroristák sikerrel adaptálták a transznacionális gazdaság működési mechanizmusait (off-shore bankszámlák nyitásával, külföld irodák felállításával, szatellitelefonok használatával). Annak ellenére, hogy ezen mozgalmak ellenzik a globalizációt, maguk is függővé váltak a globális pénzügyi és kommunikációs infrastruktúra permanens működésétől. A vallási és politikai célok kombinálódása az erőforrások megszerzésének illegális eszközeivel párosul, amely realizálódhat fosztogatásban, feketepiaci tevékenységben, vagy kívülről érkező támogatás útján is.⁵⁷ Mindezen fejleményekre tekintettel sokak szerint a vesztfáliai rendszert megelőző, erőszakkal és vallási konfliktusokkal terhes időszakához térhetünk vissza.

Alain Minc szerint egyenesen a törzsiség állapotába térhetünk vissza, hiszen a fogyasztói társadalom és a globális kapitalizmus térnyerésével megismerhettük a „*törvénytelen elosztási hálózatok büvkörét, a második gazdaságot, a dollárvadászatot és egy olyan új osztály megjelenését, amelyre Marx nem gondolt: a maffiát.*”⁵⁸ Bull joggal tette fel a kérdést, hogy mely entitásoknak sikerült olyan szintre fejlődnie, hogy az egykor omnipotensnek tekintett állami hatalommal szemben sikeresen tudjanak érvényesíteni az akarataikat. Szerinte a globális polgári társadalom aktorai a civilizációk és a kormányközi kapcsolatok mellett az „*NGO-k, nemzetközi szervezetek, akadémiai hálózatok, drokartellek, al-Kaidák.*”⁵⁹

b) Emberi jogi imperializmus

Ezen tendenciák mellett azonban a „pacifizálódás” bizonyos jeleire is fel kell hívni a figyelmet. Már a hidegháború viszonyaira is jellemző volt, hogy érdemben és effektíve csak a szuperhatalmak (a bipoláris világrend két szereplője, az Amerikai Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió) bocsátkozhattak nagyobb volumenű háborúba.⁶⁰ A II. világháborút követően, a nyugat-európai integráció keretében egyre inkább teret nyert a „demokratikus béke” tétele. *John Rawls* szerint a demokratikus berendezkedésű, alkotmányos keretek között működő államok nem háborúznak egymással, „*mert az ilyen társadalmak polgárait sajátos igazságérzet és erkölcsi érzék hatja át, illetve e társadalmuknak nincs okuk a háborúskodásra. E társadalmakban nincs készítés háború indítására, kivéve az önvédelmet, illetve azt a beavatkozást, amelyet az emberi jogok védelme*

---

⁵⁶ Kiss: *i. m.* 212.

⁵⁷ Ld.: Kiss: *i. m.* 212.

⁵⁸ Minc, Alain: *A káosz kontinense? Új középkor.* Holnap Kiadó, Budapest, 2012. 18.

⁵⁹ Vö.: Bull, Malcolm: Kell egy kis államszünet? *Fordulat*, 2009/6., 176.

⁶⁰ Kiss: *i. m.* 205.

tesz szükségessé, amikor ezeket súlyos sérelem éri az igazságtalan társadalmakban. Az alkotmányos demokráciák békébe élnek, mivel nem kell tartaniuk egymástól.”⁶¹

Rawls szerint mindenkinek tiszteletben kell tartania az emberi jogokat, ennek érdekében pedig kötelezettség keletkezik az olyan népek részére történő segítségnyújtásra, „amelyeket rossz körülményeik megakadályoznak egy igazságos, illetve tisztességes politikai és társadalmi rendszer elérésében.”⁶² Ez viszont sokak szerint arra vezetett, hogy az USA a *Pax Americana* égisze alatt a „világ csendőrévé” vált, amelyet a Truman által 1947 márciusában megfogalmazott doktrína intézményesített.⁶³

Az 1823 decemberében megfogalmazott Monroe-doktrína még csak az „Amerika az amerikaiaké” elv meghirdetését jelentette, azaz annak a deklarációját, hogy „az Unió ma már bizonyos hegemoniát igényel magának a több amerikai államok fölött.”⁶⁴ A Truman-doktrína ellenben azt igyekezett tudatosítani, hogy az USA-nak „egyetemes érdekeltségei és globális katonai elkötelezettségei vannak az egész világon”, amikor kinyilatkoztatta, hogy „az Egyesült Államok politikájának támogatnia kell azokat a szabad népeket, amelyek ellenállást tanúsítanak a felfegyverzett kisebbségekkel vagy a külső nyomással szemben.”⁶⁵ Truman ezzel is legitimálni igyekezett egy évvel korábbi szavait, amely szerint „az Egyesült Államok ma erős nemezt. Nincs a világon erősebb hatalom nála. Ez nem kérdés, ez tény. Ez az erő arra kötelez minket, hogy magunkra vállaljuk a világ irányítását.”⁶⁶

Van der Pijl szerint ezt a jelenséget egészíti ki az amerikai-angol globális tőkének az 1990-es évektől felerősödő, emberi jogok nevében kifejtett „világellenőrző tevékenysége”. Az 1970-es évektől, *Carter* elnök ténykedésével megindult az emberi jogok középpontba állítása a világ más hatalmaival szemben és az angolszász országokban megvalósított szisztéma létét kérték számon az egész glóbuszon. Az angolszász rendszer jellegzetességei meglátása szerint a magántulajdon és a piac általi szerveződés az összes társadalmi szférában, így az oktatásban, egészségügyben, sőt a rendfenntartás területén is. Így az emberi jogok mellett történő kiállítás felszíne alatt *Pijl* szerint valójában a piacositás világméretű terjesztését várják el.⁶⁷

---

⁶¹ Rawls, John: *A népek joga. Visszatérés a közös gondolkodás eszméjéhez*. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 18.

⁶² Vö.: Rawls: *i. m.* 46.

⁶³ Békés Rezső: *Truman árnyéka. Kontinuitás és változások a második világháború utáni amerikai geostratégiában*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1982. 7.

⁶⁴ Csarada: *i. m.* 271.

⁶⁵ Békés: *i. m.* 10.

⁶⁶ Ld.: *uo.* 39.

⁶⁷ Vö.: Pokol Béla: *Globális uralmi rend. II. kötet*. Kairosz Kiadó, Debrecen, 2008. 176-178.

Ez ahhoz vezethet, hogy az emberi jogok megsértése ürügyén közvetlen amerikai katonai beavatkozásra (avagy gazdasági szankciók alkalmazására) kerülhet sor. Az emberjogi ideológia *Habermas* emberi jogi imperializmust tételező elmélete szerint egyre nyíltabban egy külső támadás törvényesítésének „adu ászaként” kezd funkcionálni, hiszen az amerikai érdekekkel konform politikát realizáló, ám emberi jogokat sértő országokat (pl. Szaúd-Arábia, Pakisztán) nem éri beavatkozás, míg az amerikai érdekekkel ellentétes államokat igen.⁶⁸ *Varga Csaba* szerint ennek jogelméleti reflexiójaként nem csak a *political correctness* gyakorlata intézményesült, de az „agyonjogiasítás” (*juridical saturation*) kultúráját is piedesztálra emelték. Az emberi jogok fentebb vázolt célú felhasználására is érvényes lehet megfigyelése, miszerint „*a jog egyre inkább egy kulturális elmebetegség tüneteit mutatja, amikor hiperracionálisnak tetsző döntéshozatali módozatokat alkalmaznak annak hiábavaló megkísérlésére, hogy egyébként megoldhatatlan erkölcsi és politikai ütközéseket racionálisan feloldjanak.*”⁶⁹ Az emberi jogi érvek térnyerése és számon kérése véleményem szerint pozitív jelenségként értékelhető, az emberi jogok árca mögé bújtatott, a *ius ad bellum* gyakorlását reflektálatlanul lehetővé tevő gyakorlat azonban nem feltétlenül.

5. Befejezés

Láthattuk, hogy az egykor az „omnipotencia” igényével fellépő elkülönült közhatalom, az állam milyen jelentős átalakulásokon ment keresztül az évszázadok folyamán. Ha a klasszikus, bodini vagy hobbesi eredetű szuverenitás-katalógust megvizsgáljuk, levonhatjuk azt a következtetést, hogy a nemzetállamok számos jogköre mára marginálissá vált.

A háborúval összefüggő probléma terepére vonatkozóan leszögezhető, hogy a legtöbb konfliktus éppen ott keletkezik, ahol a központi állami hatalom nem képes funkcionálni és nem tudja érvényesíteni a törvényes erőszak alkalmazásának weberi monopóliumból eredő jogait. Ilyen esetben hatalmi vákuum keletkezik, amelyeket egymással is rivalizáló csoportok próbálnak meg betölteni, legyen szó etnikai kisebbségekről, bűnözőkről, fundamentalista eszméket hirdető vallási mozgalmakról, vagy terrorista-csoportosulásokról. Sokan ezt egy új középkorba való süllyedésként értékelik, jómagam mégis úgy látom, hogy a helyzet nem ilyen katasztrofális.

---

⁶⁸ Ld.: Pokol: *i. m.* 179.

⁶⁹ Vö.: Varga Csaba: Joguralom? Jogmánia? Ésszerűség s anarchia mezsgyéjén Amerikában. In: Varga Csaba (szerk.): *Jogfilozófia az ezredfordulón. Minták, kényszerek – múltban, jelenben.* Szent István Társulat, Budapest, 2004. 105.

Az államnak nem szabad bizonyos, centrális jelentőségű ágazatokat privatizálnia, és a nemzetközi együttműködést is fokozni kell, legyen szó akár a kollektív biztonság rendszeréről, akár a különböző katonai szövetségeken belüli, esetleg azok közötti kooperációról. Ehhez persze szükséges egy olyan közeget is teremteni, amely a demokratikus pluralizmus égisze alatt egyesíti a civil társadalom és az állam erőit, hogy a demokrácia, az alkotmányosság és az emberi jogok (nem visszaélészerű) preferálása mellett eljuthassunk egy békésebb és humánusabb állapothoz. Ahogy Teghze fogalmazott: *„lemondással, talán igényeink megszorításával fog járni e változás, de az eredmény, melyet elérünk, bőven kárpótolni fog e lemondásért. Előadásomat egy szebb, harc nélküli jövő reményében zárom.”*⁷⁰

---

⁷⁰ Teghze: *i. m.* 36.

